

Počátky divadel malých forem a jejich dramatiky

■ Předchůdci

Inspirativní vliv na vznik divadel malých forem a s nimi spjatých typů textů (dramatických skečů, scének a výstupů, čtených povídek a dalších drobných literárních útvarů, písňových textů) měla nepochybně tradice kabaretu, revueálních a satirických scén, spojovaná během padesátých let – a to i v době, kdy tyto formy těžko nacházely jeviště – především s odkazem Osvobozeného divadla. Tuto tradici připomínaly divadelní aktivity Jana Wericha, v paměti ji však udržovali i mnozí autoři, režiséři a herci zrušeného Divadla satiry (Vratislav Blažek, Oldřich Lipský, Miroslav Horníček ad.) a do jisté míry také sama divadelní scéna v paláci U Nováků, tedy bývalé působiště Voskovce a Wericha.

U Nováků od roku 1951 působila Pražská estráda (provozovatel Československé cirkusy, vareté a lunaparky), která mimo jiné uvedla velmi úspěšnou hru Vratislava Blažka *Pan Barnum* přijímá (prem. 20. 12. 1952, hráno 470×). Od roku 1954 pak Divadlo estrády a satiry znovu uvádělo mimo jiné Brdečkovu hru *Limonádový Joe* (prem. 1. 3. 1955). V srpnu 1955 byl jeho ředitelem jmenován Jan Werich, který je přejmenoval na Divadlo satiry a od sezony 1957 na Divadlo ABC. Na jeho jevišti pak uváděl mimo jiné inscenace starších her V+W, místo Jiřího Voskovce byl jeho novým partnerem Miroslav Horníček (*Cézar*, prem. 28. 10. 1955; *Balada z hadrů*, prem. 28. 10. 1957; *Těžká Barbora*, prem. 14. 11. 1958).

Za předstupeň divadel malých forem je možné považovat také masivní rozvinutí komerční kultury zábavných estrád, mimo jiné i proto, že v nich jako konferenciéři a herci působili mnozí z protagonistů pozdějšího hnutí divadel malých forem (Miroslav Horníček, Darek Vostřel, Václav Šašek, Lubomír Černík aj.). Jejich konjunktura začala v relativním politickém uvolnění přelomu let 1953–54 a trvala v podstatě do konce padesátých let.

Estrády samy ve své většině poskytovaly zábavu více či méně nenáročnou. Názvy řady z nich (*Jak se Praha bavívala*, *Hledá se Adlhajda*, *Co byl kabaret Červená sedma*, *Stará Praha si zpívá*, vše prem. 1953–54; VILDA MORAVECKÝ – F. POSNER – FRANTIŠEK HANZLÍK: *Poslední drožkář z Malé Strany*, prem. 1957) svědčí o tom, že jejich autoři a sestavovatelé se rádi vraceli ke kabaretnímu repertoáru první republiky. Nejčastěji se jednalo o improvizovaně zkompile-

vaná pásma monologů, scének, hudebních a artistických výstupů, jejichž jádro nezfídka tvořily výpůjčky z humoristické literatury, doplněné o vtipy a aktuální narážky. K oblíbeným zdrojům patřil humor Jaroslava Haška (pásmo v Rokoku *Zabili nám Ferdinanda*, prem. 1955; *Švejk mezi námi*, prem. 1956; *To byl Jaroslav Hašek*, prem. 1957), Karla Čapka, Jaroslava Žáka, Karla Poláčka i jiných (pásmo *Člověk mezi lidmi*, sest. JAN JAKUB, prem. 1955; FRANTIŠEK NĚMEC – A. DUSCHNER – VIKTOR DYK: *Lidé pod drobnohledem*, prem. 1956).

Pokud se jednotlivé estrády obracely i k dnešku, dominovala v nich – vedle nezávazného jazykového a situačního humoru – satira, která vyhovovala touze publika po kritičtějším pohledu na společnost. Satirický impulz tu však zpravidla zdegeneroval v tzv. satiru komunální s osvědčenou plejádou vysmívaných postav (byrokrat, konjunkturalista apod.), zaměřenou nikoli na systém, ale na kritiku drobných nedostatků všedního dne (PAVEL HANUŠ: *Nešel tudy mladý člověk?*, prem. 1955; KAREL STANISLAV: *Tma pod svícnem*, prem. 1955; VLADIMÍR THIELE – LADISLAV MICHAL: *Kutálek si zacvičí*, prem. 1955; ACHILLE GREGOR: *Šestkrát do zobáku*, prem. 1955; *Ostrov krále Leopolda*, prem. 1957; SAŠA LICHÝ: *Situace k zbláznění*, prem. 1957; JIŘÍ SUP /vl. jm. Jan Žáček/: *Honba na obludy aneb Štěkání na měsíc*, prem. 1957). Z valné většiny ovšem estrády ani nezakrývaly svůj vlastní účel: s vidinou zisku poskytovat triviální lidovou zábavu (*Kdyby tenhle zmatek*, prem. 1954; *Tady se bude bít*, prem. 1955; *Kde se pivo vaří*, prem. 1955; VLADIMÍR STRAKA: *Pan Viktorin usnul*, prem. 1957; RUDOLF TRINNER: *Anděl s bílou čepicí*, prem. 1957; LADISLAV DVORÁK: *Revue z kabelky*, prem. 1958).

Volání po vzniku nového typu divadelních souborů a institucí, kterým by nešlo pouze o zábavu a přitom by se lišily od tradičních divadel vázaných na drama, iniciovalo již na počátku druhé poloviny padesátých let rozsáhlou diskusí o potřebě scén malých forem: divadel satiry či poezie a hodnotných literárních kabaretů. Inspirujícími se tehdy staly kontakty českých a polských kabaretních umělců. Nový impulz dostala česká satirická scéna zejména pražským vystoupením varšavského Divadla satiriků Syrena (v říjnu 1955 v Komorním divadle s pásmem *Z naší domoviny*) a hostováním kabaretu Wagabunda (červen 1956). Výsledkem česko-polské spolupráce bylo estrádní pásmo VRATISLAVA BLAŽKA a STEFANIE GRODZIENSKÉ *Máte něco k proclení?*, uvedené roku 1955 v Polsku. Inspirativním příkladem bylo též vystoupení leningradského Státního divadla miniatur Arkadije Rajkina v roce 1958 s pořadem *Před usnutím*.

V následujících letech tak byla v řadě měst (Brno, Ostrava, Karlovy Vary, Kladno, Cheb aj.) zakládána divadla satiry, malé scény, divadla hudby a divadla poezie, která usilovala o návrat poetického gesta, intimity a smyslu pro krásu slova a těžila své komponované pořady z přednesu hotových textů, z gramofonových nahrávek a nejjednodušších inscenačních prvků. Jejich činnost byla inspirována již déle působícím pražským Divadlem hudby (vzniklo v roce 1949) a posléze i Divadlem poezie (svoji činnost zahájilo 12. 1. 1957 pásmem z veršů Jehana Rictuse *Já-Paříž*, sestaveným MIROSLAVEM BAŠTOU); opominout

však nelze ani pravidelné literární úterky v pražské Městské knihovně (otevřené 13. 9. 1955 večerem poezie Vladimíra Holana a probíhající po celé sledované období) a snahu o divadlo poezie v Burianově Armádním uměleckém divadle.

Vlastní začátek hnutí malých divadel v české kultuře se obvykle klade až na sklonek roku 1957, k prvním text-appealům Ivana Vyskočila a Jiřího Suchého v pražské Redutě a ke znovuotevření kabaretní scény v Rokoku souborem vedeným hercem a režisérem Darkem Vostřelem.

■ Rokoko

Darek Vostřel přišel do Rokoka, sálu s bohatou kabaretní tradicí, sloužícího jako občasné útočiště příležitostných představení hostujících umělců, s jasnou představou aktuálního, společensky angažovaného satiricko-literárního kabaretu, což vyjádřil i svou první inscenací průběžně aktualizovaného sportovního kabaretu *HALFA DRIBLINGA* (vl. jm. Václav Jelínek) *Do toho, do toho!* Hru autora před několika lety zakázaného Skandálu v obrazárně uvedl soubor (složený převážně z herců bývalého vojenského leteckého souboru Vítězná křídla) 20. února 1958 (zkušební představení proběhlo již 22. prosince 1957).

Profilovým představením nového divadla (s novým hereckým obsazením) se ovšem stala až satirická revue *Vykradeno* (prem. 1. 3. 1958). Pásmo dramatizovaných anekdot, lyrických písní, pantomimy i vážně míněných politicko-satirických čísel, pocházející z největší části z dílny polských, maďarských a sovětských kabaretů (satirického divadla Bim-Bam-Bom a autorů Stefanie Grodzieńské, Bély Szenese, Vladimira Poljakova aj.), **VĚRATISLAV BLAŽEK** a **DAREK VOSTŘEL** vkomponovali do rámce soudního procesu s herci, obviněnými z krádeže nápadů cizích autorů. Revue s příznačným tematickým rozsahem od inscenovaných anekdot o pokrytectví a nevěře až k satirickým výstupům na témata domácí (konjunkturální střídání názorů, kariérismus, potrestání funkcionáře jeho povýšením) a především zahraniční (německý revanšismus, jaderné pokusy USA) bylo kritikou označeno za „svěží a záslužný čin na úhoru české divadelní satiry“. Jeho spíše vývojová hodnota však spočívala v autorském i hereckém překročení úrovně estrád a v rehabilitaci žánru politického kabaretu. Představení také oslovilo soudobé, zejména mladé publikum atmosférou otevřenosti a důvěry a také tím, co diváci cítili za textem.

Rámec dalšího, tentokrát již zcela původního pásma *Vzhůru po rio Botičo* (in *Smích i pláč i karabáč*, 1962; prem. 31. 10. 1958), tvořila výzkumná plavba dvou námořníků po pražském Botiči. Výstupy z pera třinácti autorů (**VĚRATISLAV BLAŽEK** – **DAREK VOSTŘEL** – **JAROSLAV ŽÁK** – **VLADIMÍR ŠKUTINA** – **IVAN VYSKOČIL** – **VÁCLAV JELÍNEK** – **J. R. PICK** – **JAN MAŠKA** ad.) pak opět balancovaly na dobové hraně mezi komunální a britkou satirou a kritizovaly nejružnější nedostatky

soudobého života, počínaje bytovými problémy a konče nedodržením dodacích lhůt v závodech.

■ Reduta a text-appeal

Navazovalo-li Rokoko do jisté míry plynule na poetiku estrád a kabaretů, text-appealy, kolektivní představení v Redutě, jejichž hlavními autory a hybnými silami byli IVAN VYSKOČIL a JIŘÍ SUCHÝ, měly poněkud jiný charakter: „literárnější“ (ve smyslu orientace na texty, které měly zpravidla blíže k próze a poezii než k dramatu) a zároveň „nedivadelnější“ a „nedramatičtější“ v důrazu na variabilitnost textu, na proces jeho vzniku i na bezprostřední komunikaci s divákem.

První tři „zkušební“ text-appealy, zatím bez názvu, byly v Redutě, běžném vinárenském podniku, uvedeny na podzim 1957. Mezi 15. lednem až 30. červnem 1958 se pak v pěti premiérách představily číslované text-appealy *O lidském trable čili Náklady blues*, *O snech a bláznivínách*, *Muž s pivem*, *Přivezte je živé čili Lovy a Ahoj, smutku!* (spoluautor MIROSLAV HORNÍČEK). Na repertoáru Reduty se v průběhu roku 1958 objevila i další text-appealová vystoupení autorské dvojice Suchý – Vyskočil, tzv. Plentuchy (*Plentuch genetický*, *Plentuch s rozinkami* a *Plentuch z nenadání*) a předčítání z fiktivního deníku, pásmo *Šest žen Jindřicha VIII.*

Jednotlivé večery byly sjednoceny tématem a složeny z původních písniček s texty Jiřího Suchého, ale i Pavla Kopty a Ivana Vyskočila, z povídek především Ivana Vyskočila a také z improvizovaných komentářů. Slovo „text-appeal“ vzniklo jako analogie ke slovu sex-appeal, mělo tedy označovat „příťažlivé texty“: představení kombinující slovo a hudbu, jehož základním, konstituujícím rysem bylo nejen „prudké působení, apelo-vání textem na diváka“, ale i schopnost pružného a intenzivního dialogu s obecnstvem a vzájemná otevřenost mezi vystupujícími. Inscenačním principem text-appealů, vycházejícím z nejjednoduššího jevištního prostoru nepředstírajícího rutinní profesionalitu, bylo předvedení divadla, textu a promluvy ve stavu zrodu a s důrazem na sounáležitost jeviště a hlediště. Jiří Suchý a Ivan Vyskočil v plné míře využívali podnětů z publika

Ivan Vyskočil v Redutě v karikatuře Jiřího Šlitra, 1958

a tyto nečekané impulzy pak dodávaly představení charakter neopakovatelnosti a improvizovanosti, vytvářející jedinečnost každého večera.

Text-appealy byly vyhraněným projevem autorské koncepce divadla, aktem výpovědi o světě kolem nás, která se nepohybovala v rovině apriorních schémat, ale v poloze hledání poetického rozměru a smyslu-nesmyslu i těch nejběžnějších jevů, věcí a situací. Důležitým prvkem tu byla významová hra se slovy a příběhy, průnik k realitě a reálným vztahům nikoli jejich popisem, ale pomocí fantazie, hyperboly a absurdní grotesky, a to v takto uvolněné a živé podobě v české poválečné kultuře a literatuře zcela poprvé. Tím se text-appealy a jednotlivé, v jejich rámci prezentované texty a písně bezprostředně dotýkaly i aktuálních pocitů lidí v hledišti. Jejich působivost umocňovalo sepětí textů s hudební složkou, která do české kultury vracela impulzy dlouho tabuizovaného jazzu a de facto stála na počátku procesu opětovného konstituování české populární hudby. Působivost jednotlivých textů umocňoval také fakt, že jejich autoři byli zároveň i hlavními interprety, takže se mohli stát přímými tlumočníky a obhájci vlastních názorů a postojů.

Důraz na jedinečnost a variabilnost text-appealů ovšem bránil jejich pevné fixaci tak, aby se staly „dramatem“; i proto byly publikovány až dodatečně. Části z nich byly otištěny ve sbornících *Hovory s veverkou* (1963) a *Začalo to Redutou* (1964), samostatné jednotlivé texty pak v písňových a povídkových souborech Jiřího Suchého a Ivana Vyskočila. Celé texty prvních dvou text-appealů časopisecky uveřejnila Divadelní revue až roku 1991 ve třetím čísle.

Přes relativní krátkost svého trvání se Reduta stala legendou a výchozím bodem na cestě k divadlům malých forem šedesátých a sedmdesátých let. Z ní se přímou cestou zrodilo Divadlo Na zábradlí a divadlo Semafor, na ni však navazovaly i scény Paravan, Večerní Brno a četné další amatérské a poloamatérské soubory po celé republice. Inspirativním se stal rovněž sám princip text-appealu, k němuž posléze odkazovaly inscenace libereckého Studia Y, pořady dvojice Miloslav Šimek a Jiří Grossmann v Divadelním klubu Olympik a v Semaforu, později i poetika pořadů Petra Skoumala a Jana Vodňanského, Jiřího Dědečka a Jana Buriana.